

APIE PRŪSŲ GENČIŲ IKIKRIKŠČIONIŠKĄ VISUOMENĘ

Dariusz Adam SIKORSKI. *Instytucje władzy u prusów w średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej).* Olsztyn, 2010. 356 psl.

Marius Ščavinskas

Klaipėdos universitetas

Lietuviškoji istoriografija, kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, per visą savo gyvavimo istoriją niekada neteikė ypatingo dėmesio Prūsijos krašto viduramžių tyrimams, nors tyrimų, skirtų Prūsijos Lietuvos / Mažosios Lietuvos istorijai (ypač kultūriniam lygmeniui), nestokojama. Ir tai natūralu, nes Prūsijos Lietuva / Mažoji Lietuva tyrinėtojams buvo kur kas įdomesnė nei apskritai visas Prūsijos kraštas (apimantis teritoriją nuo Vyslos žiočių iki pat Nemuno), kurio tyrimai dėl įvairiais istoriniais laikotarpiais vykusių skirtingų procesų yra komplikuočiau, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Mintis, kad viduramžių prūsistikos tyrimų Lietuvoje esama labai nedaug, skamba tuo paradoksaliau atsižvelgiant į Prūsijos Lietuvos / Mažosios Lietuvos, kaip svarbios lietuviams atminties vietas, konstravimo ir palaikymo nuo tarpukario Lietuvos iki dabar naratyvą. Šis naratyvas įtvirtina šio krašto, kaip gyvybiškai svarbios, istoriškai aktualios „simbolinės tėvynės“, vaizdinį, kuriame senųjų prūsų gyvenimas ir sunykimas telpa į martirologinį „neįvaldytos“, bet neva lietuviams priklausančios teritorijos ideologinį konstrukta¹. Koks buvo senųjų prūsų gyvenimas, iš esmės Lietuvoje niekas rimtai nesiėmė analizuoti, nebent paminėtini archeologų darbai, didesnę dėmesį skiriančios Tautų kraustymosi arba vikingų laikotarpių materialinei kultūrai pažinti².

Tiesa, tarpukariu Lietuvoje, Klaipėdoje, buvo pradėta leisti istorijos šaltinių serija originalo ir lietuvių kalbomis, kurios pirmasis tomas buvo skirtas kaip tik prūsų kovai su Vokiečių ordinu³, tad numanu, kad šaltinių bazės pagrindu būta ateities perspektyvų užsiimti ir viduramžių prūsistika. Kita vertus, nors prūsų genčių nukariavimas ir baltų karas su Vokiečių ordinu rado deramą vietą tarpukario istoriografijoje, tačiau ikikrikščioniškos visuomenės sąrangai dėmesio skirta tik tiek, kiek jo reikėjo parodant visų baltų (o ne prūsų atskirai) giminiškumą (ar net tapatumą lietuviams), bendrumą ir bendrą likimą kovojant su vokiečiais. Antai dar P. Klimas teigė, esą iki Vokiečių ordino nukariavimų lietuviškos buvo Nadruva, Sūduva ir „trečioji lietuvių gyvenamoji [...] žemė – Šalavė [Skalva – M. Š.], abiem Nemuno žemupio pusėm [išsidėsčiusi – M. Š.]“⁴. Kreipdamasis į skaitytoją J. Užpurvis trumpai konstatavo, kad prūsai esą tie patys lietuviai⁵. Toks baltų genčių niveliavimas

¹ Apie tai plačiau – VITKUS, H. Mažoji Lietuva kaip lietuvių *atminties vieta*: teorinis modelis. In *Daugiareikšmės tapatybės tarpurdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXIII). Sud. V. SAFRONOVAS, N. STRAKAUSKAITĖ, L. MOTUZIENĖ, Klaipėda, 2011, p. 203–228.

² Visos literatūros pristatymas – ne šios recenzijos tikslas. Atsižvelgtina, kad archeologai pirmiausia nagrinėja archeologines kultūras ir gentis, kurių ribos nebūtinai sutapdavo su ta teritorija, kurią paprastai įvardijame kaip Prūsija. Iš naujausių studijų paminėtina – *Lietuvos istorija*, t. II: Geležies amžius Ats. red. G. ZABIELA. Vilnius, 2007. Vakarų baltų tyrimai randa vietas ir tęstiniuose moksliniuose archeologų leidiniuose, paminėtina – *Archaeologia Baltica*. Tačiau patys archeologai konstatuoja, kad „bendro vaizdo apie skirtingų [prūsų – M. Š.] genčių materialinės kultūros skirtumus iki šiol nėra“, plačiau – *Lietuvos istorija*, t. II: Geležies amžius..., p. 456.

³ *Lietuvių tautos istorijos šaltiniai*, t. I: Senprūsų kova su Ordinui. Sud. J. UŽPURVIS. Klaipėda, 1938.

⁴ KLIMAS, P. Trumpos žinios apie mūsų giminiečius prūsus arba senprūsčius ligi XIII a. In *Kovo 20 diena. Mažosios Lietuvos prisiglaudimui paminėti*. Kaunas, 1921, p. 7–8.

⁵ *Lietuvių tautos istorijos šaltiniai*, I..., p. 3.

leido P. Pakarkliui veikale, išleistame jau sovietmečio epochos pradžioje, prūsus vadinti lietuviškaisiais prūsais arba tiesiog lietuvišiais prūsais, priduriant, kad „pavadinimas prūsas reiškia tą pat, ką ir lietuvis“⁶. Nors vėlesni prūsų genčių etnogenezės tyrimai ir paneigė šią tezę⁷, ji išlieka labai svarbi Prūsijos Lietuvos atminties vietos ideologijai palaikyti. Nėra abejonių, kad tokie aiškinimai neturi nieko bendra su moksliniais prūsų genčių visuomenės tyrimais.

Kalbant apie šiuos tyrimus, reikia pripažinti, kad be minėto P. Pakarklio darbo, socialinius klausimus, juos siedamas su Lietuvos valstybės geneze ir aptardamas prūsų kontekstą, analizavo tik E. Gudavičius⁸. Tiesa, į lietuvių kalbą buvo išversta V. Pašutos knyga „Lietuvos valstybės susidarymas“, kurioje taip pat skirtas nemažas dėmesys prūsų genčių socialinei sąrangai⁹. O juk šie klausimai yra bene patys svarbiausi, siekiant atsakyti į „amžinąjį“ klausimą, – kodėl prūsams, skirtingai nei lietuviams, nepavyko sukurti savos valstybės¹⁰.

Šiuo atveju reikia konstatuoti, kad be ideologinių intencijų palaikyti Prūsijos Lietuvos / Mažosios Lietuvos išskirtinumą lietuvių kultūrinėje atmintyje, moksliniai tyrimai, skirti Prūsijos krašto viduramžių istorijai, yra išties menki. Lenkijoje Prūsijos krašto (ta apimtimi, kurią tradiciškai ir suvokiame, t. y. nuo Vyslos iki Nemuno) istoriją tyrinėja moksliniai tyrimo centrai Torunėje (*Torun*), Poznanėje (*Poznań*), Gdanske (*Gdańsk*), Olštynė (*Olsztyn*), Bydgoščiūje (*Bydgoszcz*) (jau nekalbant apie Varšuvos universitetą), Lietuvoje negalime išskirti nė vieno mokslinio tyrimo centro, kuris tyrinėtų viduramžių Prūsijos istoriją. Vilniuje ir Klaipėdoje didesnis dėmesys skiriamas Prūsijos Lietuvos / Mažosios Lietuvos (taigi ne visos Prūsijos) tyrimams. Todėl nenuostabu, kad apie prūsų genčių socialinę sąrangą istoriniu laikotarpiu tesužinome iš praeitame šimtmetyje parašytos P. Pakarklio knygos...

Ko gero, tokia situacija susidarė ne dėl to, kad esą būtų seniai „išsemtas“ prūsų ikirikriščioniškosios visuomenės ir XIII a. transformacijų, vykusių šioje visuomenėje, tyrimų laukas (juk iš esmės niekada lietuvių istoriografija ir nesiėmė specialiai nagrinėti šių klausimų, todėl jie patys negalėjo „išsisemti“!), o todėl, kad tokią situaciją lėmė lietuvių istoriografijos vidinės raidos priežastys. Apie tarpukario ir sovietmečio istoriografiją jau buvo užsiminta. Lietuviškoji istoriografija po 1990 m. atsigrėžė į ištirtumo prasme labiausiai apleistus XVI–XVIII a., ėmėsi Lietuvos Metrikos, Lietuvos miestų, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros ir raštijos, tautinių mažumų tyrimų, tradiciškai neapleisdama XIX–XX a. problematikos. Kita vertus, lietuvių istoriografijoje, ko gero, tebeplūsoja įsitikinimas, kad primiausia reikia tirti lietuvių istoriją dabartinės Lietuvos valstybės apimtimi. Tokiu atveju prūsistikos tyrimai lieka marginaliniai, tiesa, įdomūs, galbūt ir reikalingi, bet ne tiek, kad reikėtų skirti atskirą dėmesį.

⁶ PAKARKKLIS, P. *Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai*. Kaunas, 1948, p. 22, 99, 158, 160 ir kt.

⁷ Įvairiais aspektais vakarų baltų, tarp jų ir prūsų, etnogenezės tyrimai pristatomi straipsnių rinkinyje – *Vakarų baltai: etnogenėzė ir etninė istorija*. Red. I. BALČIŪNIENĖ, R. VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ etc. Vilnius, 1997. Iš naujesnių tyrimų paminėtina – ŠIMĖNAS, V. *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*. Vilnius, 2006.

⁸ GUDAVIČIUS, E. Baltų alodo paveldėjimas ir disponavimas juo. MADA, 1980, t. 3, p. 55–62. GUDAVIČIUS, E. Aukščiausia žemės nuosavybė „barbarinėje“ Lietuvoje. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų darbai*. Istorija, 1983, t. 23, p. 3–12. Visi šie straipsniai perspausdinti straipsnių rinkinyje – GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos europėjimo keliais. Istorinės studijos*. Sud. A. BUMBLAUSKAS, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2002, p. 87–123.

⁹ PAŠUTA, V. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius, 1971.

¹⁰ Paskutinį kartą lietuvių istoriografijoje šie klausimai buvo kelti taip pat praeitame šimtmetyje – ŽULKUS, V. Baltų visuomenė ankstyvaisiais viduramžiais. In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 13–28; MICKEVIČIUS, A. Valstybingumo pradžios problema vakarų baltų teritorijose. In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 233–245. Neatrodo, kad šių problemų sprendimas lietuvių istoriografijoje būtų pasistūmėjęs į priekį.

Galiausiai, atsakant į klausimą, kodėl prūsistikos viduramžių tyrimų faktiškai nesama Lietuvoje, tai įsitikinimas, kad gausi XIX–XX a. lenkų, vokiečių, iš dalies rusų istoriografija yra išlukštenusi visus įmanomus ir žinomus rašytinius šaltinius ir pateikusi visus arba beveik visus galimus atsakymus. Taigi „naujumo“ aktualizavimas moksliniuose tyrimuose lyg ir nesiderina su seniai išnagrinėtų šaltinių vaizdu. Žinoma, visi šie pateikti variantai niekaip negali atsakyti į klausimą, kodėl lenkų istoriografijoje tebeverda aistros dėl tų pačių istorinių šaltinių, apie kuriuos, atrodo, negalima pasakyti nieko nauja...

Kokia yra nūdienos lenkų istoriografijos padėtis viduramžių prūsistikos erdvėje, bene geriausiai atskleidžia šioje recenzijoje pristatoma Dariuszo Adamo Sikorskiego monografija „Instytucje władzy u prusów w średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej)“¹¹, skirta ikirikriščioniškosios prūsų visuomenės raidos analizei. Atrodo, kad po H. Łowmianskiego, R. Wenskaus, J. Powierskiego, L. ir J. Okulicz-Kozarynų, G. Białunskiego tyrimų, kuriuose išsamiai pristatomas ikirikriščioniškasis prūsų genčių visuomenės paveikslas, nėra ką nauja pasakyti. Tačiau tai klaidingas įspūdis. Bet viską pradėkime nuo pradžių.

Pristatomos knygos autorius prūsistikos srityje nėra naujokas. Jo pirmoji išleista nelabai didelės apimties knyga buvo skirta Vokiečių ordino privilegijoms, parengta apgintos disertacijos pagrindu¹². Be to, autorius beveik visą dešimtmetį tyrinėja prūsų genčių socialines, sociopolitines ir ikirikriščioniškosios prūsų religijos problemas. Prie šių problemų įvairiais aspektais jis prisilietė ir recenzuojamoje knygoje, ir apie tai dar bus progos pakalbėti.

Pristatoma D. A. Sikorskiego monografija susideda iš įvado, trijų skyrių, skirstomų į smulkesnius poskyrius, išvadų, šaltinių ir literatūros sąrašo bei priedo. Pastarąjį sudaro šeši įvairių laikotarpių žemėlapiai, dauguma jų paimti iš L. ir J. Okulicz-Kozarynų studijų. Skaitytojas gali pasigesti vieno – monografijoje nėra jau įprastomis tapusių vardų ir / ar geografinių pavadinimų rodyklių. Įvade autorius aptaria, apie ką bus monografija, išsikelia tikslą – atlikti ikirikriščioniškosios prūsų visuomenės valdžios struktūrų analizę, atsižvelgiant į prūsų teritorijos ir visuomenės tyrimus bei susijusius šaltinius. Todėl šaltiniai ir mokslinė literatūra pristatoma tame pačiame įvade. Įdomu tai, kad autoriui XVI–XVIII a. traktatai ir kronikos apie prūsų gentis yra patys pirmieji tyrimai, skirti prūsų visuomenei pažinti. Tam reikėtų pritarti, suvokiant, jog kronikos ir traktatai buvo to meto mokslo visuomenės (arba bent jau išsilavinusios) požiūriu į ikirikriščioniškąją prūsų visuomenę istoriografinis vertinimas. Todėl neabejotinai šį vertinimą reikia nagrinėti to meto, t. y. XVI–XVIII a. mokslinio pažinimo kontekste.

Pristatęs šaltinius, autorius aptarė svarbiausius moderniosios istorijos mokslo tyrimus Lenkijoje ir Vokietijoje nuo XIX a. iki šių dienų. Tuo vaizdžiai parodoma, koku gausiu lenkų ir vokiečių istoriografijos įdirbiu teko naudotis pačiam autoriui. Įdomumo dėlei galime pasakyti, kad vien mokslinės literatūros sąrašas yra pateiktas keli šimtai pozicijų. Kadangi lietuvių istoriografija nėra pateikusi jokių konceptualių prūsų genčių visuomenės tyrimų, jų šioje monografijoje ir nerasime. Tiesa, autorius ten, kur reikia, naudoja lietuvių kalbininkų darbus, tad žiūrint per lingvistinę prizmę, esama ir lituanistinio indėlio.

Pirmas skyrius monografijoje yra skirtas Prūsijos teritorijai ir visuomenei. Daugiausia remdamasis L. ir J. Okulicz-Kozarynų, M. Hoffmanno, W. Nowakowskiego bei kitų darbais (tarp jų cituojamas ir V. Šimėno vokiškas straipsnis), autorius pristato svarbiausius prūsų etnogenezės lūžius,

¹¹ Nors monografijos antraštiniame puslapyje nurodyta, kad ji išleista 2010 m., tačiau iš tiesų vėluojant ji buvo publikuota 2011 m.

¹² SIKORSKI, D. *Przywilej kruszwicki. Studium z wczesnych dziejów zakonu niemieckiego w Prusach*. Warszawa, 2001.

aptardamas ne tik vakarų baltų atsiradimą, bet ir prūsų genčių išsikristalizavimą. Pastarasis išsikristalizavimas įvykęs apie III a. po Kr., kai atsirado sembų, varmių, nadruvių, skalvių gentys. Vėliau baltų pasaulis buvo įtrauktas į Tautų kraustymosi epochos procesus, po kurių baltų gyvenamajame areale atsiranda vadinamieji „miniatiūriniai“ piliakalniai, t. y. nedideli įtvirtinimai ant kalvų. Kaip tik su šių piliakalnių pasirodymu A. D. Sikorskis sieja pirmųjų prūsų genčių visuomenių raidą. Išties vadinamuosiuose Elbingo ir Olštyno grupės (*grup elbląskiej i grup olsztyńskiej*) kapuose aptinkama turtingų palaidojimų, siejamų su kariauninkų sluoksnio atsiradimu. Šiuose palaidojimuose atsiranda ir žirgų įkapių, kas vėliau prūsų genčių kapuose tapo įprastu reiškiniu. Taigi, anot autoriaus, svarbiausias prūsų visuomenės raidos lūžis iki vikingų epochos buvo VI a.¹³

Toliau autorius išsamiai pristato Prūsijos teritoriją, aptaria su šios teritorijos suvokimu susijusius terminus (pvz., lot. *regio, terra, territorium, campus, villa*), o vėliau ir kiekvieną gentį, apibrėždamas jos gyvenamąjį arealą nuo prūsų genčių atsiradimo iki pat Vokiečių ordino atsikraustymo, nepamiršdamas aptarti ir genčių pavadinimų kilmės teorijų. Tame pačiame skyriuje autorius aptaria ir apgyvendinimo struktūras – (lot.) *campus, villa, domus, curia, locum sacrum* ir kitas. Aptaręs šiuos terminus, autorius pristato prūsų visuomenės raidą, kol kas nesileisdamas į valdžios institucijų genezę, vado, sueigos institucijas pristatydamas bendrame visuomenės raidos kontekste. Kadangi autorius nagrinėja ir VI–XI a., nemažas dėmesys skiriamas ir prūsų kapų analizei bei galimoms interpretacijoms. Pačios pirmosios rašytinės žinios apie prūsų visuomenę buvo vadinamoji Wulfstano reliacija ir šv. Adalbertui-Vaitiekui skirtos hagiografijos, nuo kurių autorius ir pradeda rašytinių šaltinių analizę. Anot autoriaus, jau Wulfstano paminėti keturi socialiniai sluoksniai – karalių, diduomenės, neturtingųjų ir nelaisvųjų – aptinkami ir vėlesniais laikais. Tik šalia šių sluoksnių D. A. Sikorskis išskyrė dar ir žynių sluoksnį. Taip pat buvo teisingai konstatuota, kad neturtingųjų sluoksnis tai tas pats laisvųjų sluoksnis, kuris pagal apimtį buvo gausiausias: jį jį buvo įtraukti laisvieji žemdirbiai, amatininkai, prekijai. Tuo metu nelaisvieji buvo tie, kurie neturėjo jokių teisių ir buvo priklausomi nuo savo šeimininko. Svarbiausia šio skyriaus išvada skelbė, kad XII–XIII a. susiformavo giminės (pagal agnatinę liniją), kurių valdžia apėmė ne tik konkrečios genties, iš kurios yra kilusi giminė, bet ir gretimų genčių žemes. Visa tai leido prūsų visuomenei, iki tol turėjusiai egalitarinių santykių, pereiti prie genčių kilmingųjų valdomos visuomenės.

Monografijos antrasis skyrius, kuris yra pats didžiausias, skirtas konkrečių valdžios institucijų raidos analizei. Iš pradžių autorius analizuoja pačią svarbiausią instituciją – sueigą (večę, bendruomenės susirinkimą). Analizė pradedama šaltiniuose vartojamų terminų aptarimu. Prūsų sueigai apibūdinti vartoti keli lotyniški terminai: *concilium, communi concilio, placitum, parlamentum, congregatio* ir pan. Elbingo žodynėlyje aptinkami prūsiškai žodžiai *waist, waidyti, wayde* tyrinėtojų siejami su vieta, kur vykdavo tam tikri pasitarimai ar ginčai. Dalis tyrinėtojų nuo šių žodžių kildina prūsų žynių *vaidily, vaideloty* (pirmą kartą paminėtų XV a.) pavadinimą. D. A. Sikorskis tam taip pat skiria nemažą dėmesį, teigdamas, kad sueigos sušaukimo, sueigose vykusių aukojimų arba būrimų, galiausiai teisminių ginčų (ordalijų) teisė priklausė būtent žyniams. Apskritai mokslininkas darė prielaidą, esą viduramžių laikotarpio prūsų visuomenė turėjo kelių lygių sueigas: visos genties

¹³ Čia pravartu priminti, kad lietuvių istoriografijoje tebediskuotuojuama, kada atsirado kariauninkų (karinio elito) sluoksnis, žr. skirtingas šių dienų reprezentuojančias historiografines pozicijas: JOVAIŠA, E. Baltų visuomenės ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, Nr. 64, p. 5–16; JOVAIŠA, E. *Aisčiai. Kilmė*. I kn. Vilnius, 2012, p. 248–276; ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius, 2004, p. 174–175. E. Jovaiša, aptardamas kariauninkų elito atsiradimo chronologiją (išskirdamas tris raidos etapus), labiau akcentuoja II–IV a. po Kr. V. Žulkus, remdamasis kuršių (vakarų baltų) tyrimo medžiaga, teigia, kad nuo X a. prasideda antrasis kariaunos formavimosi etapas (pirmasis esą buvo V–VI a.). D. A. Sikorskis, pasisakydamas už VI a., taip pat akcentuoja kariauninkų sluoksnio išsiskyrimą.

(ar / ir žemės), kaimo arba tam tikros vietos (*campus, locum*), dar kitaip tariant, – lokalią sueigą, ir galiausiai tarpgentinę. Ketvirtoji sueigų rūšis, anot D. A. Sikorskio, buvo mišri, kai joje galėjo dalyvauti vienos genties ir žemės, nepriklausiosios tai genčiai, vyrai. Tyrinėtojas ne be pagrindo atkreipė dėmesį, kad, pavyzdžiui, kronikininkas Petras Dusburgietis, kalbėdamas apie visų prūsų genčių atstovų arba dalies prūsų žemių atstovų susirinkimus, vartojo skirtingus, nors pagal esmę labai panašius, terminus – *parlamentum / placitum* ir *consilium collegerunt*. Antai pirmasis terminas pavartotas aprašant prūsų paprotį, kada ir koku būdu reikia susitikti ir tęseti įsipareigojimus („*cum alienis aliquod placitum vel parlamentum*“)¹⁴. Antru atveju, kai, prūsams apsupus Bartenšteino pilį, susirinkę vyresnieji tarėsi (*consilium collegerunt*), kaip klausta iš pilies išvilioti Vokiečių ordino riteriams padedančius prūsus¹⁵.

Jau ankstesni tyrinėtojai buvo išskyrę keturias svarbiausias sueigos funkcijas: politinę, karinę (kiti, kaip H. Łowmianskis, šias dvi funkcijas sujungė į vieną¹⁶), teisminę ir religinę. D. A. Sikorskis visas šias funkcijas išsamiai aptaria atskirai. Prie politinės funkcijos jis priskyrė vadų, vyresniųjų rinkimą, taikos, karo skelbimą ir pan. Karinės sueigos funkcijos apėmė karo žygių organizavimą, karinių sąjungų sudarymą, sprendimus statyti pilis, kapituliacijų priėmimą ir pan. Teisminė funkcija apėmė teisinius ginčus, ordalijas, papročių aiškinimą ir pagrindimą, bausmių už prasižengimus skyrimą. Religinė sueigos funkcija apėmė ne tik religines praktikas, bet ir ginčus dėl naujos, t. y. krikščioniškos, religijos priėmimo. Čia D. A. Sikorskis remiasi chrestomatiniu pavyzdžiu apie Netimerą, kuris organizavęs disputą su misionieriumi šv. Brunonu Kverfurtiečiu. Tokio pavyzdžio pasirinkimas neturėtų stebinti, nes, pasak autoriaus, šv. Brunonas veikė ir žuvo kažkur Prūsijoje, todėl ir mikrohagiografijos, fiksavusios misionieriaus žūties tradicinį pasakojimą, esą atskleidžia prūsų, o ne kitų baltų visuomenės socialinę tikrovę. Nesiveliant į diskusijas, kur iš tiesų galėjo žūti šv. Brunonas Kverfurtietis ir kur jis galėjo vykdyti savo misiją, pažymėtina, kad autorius gan preciziškai stengėsi naudoti išimtinai prūsus liečiančius šaltinius, kitus naudodamas tik analogijoms arba palyginimams.

Antroji valdžios institucija, anot D. A. Sikorskio, buvo giminė (ir ją sudarusios šeimos). Kaip ir sueigos atveju, autorius iš pradžių aptarė šaltiniuose randamą terminiją, apibūdinančią giminę ir šeimą (pvz., lot. *gens / genere, domus et familia, familia et amici, filios et consanguineos* ir pan.). Kai kurie terminai, pvz., *dominus, viri prepotentes*, vok. *geslechtis her*, ir panašūs, reiškiantys giminės / šeimos vyresnįjį, leido autoriui kalbėti apie giminėje buvusią asmenų hierarchizaciją. Anot autoriaus, jau Wulfstano minimos prūsų pilys buvo valdomos giminės vyresniųjų. XIII a. Kristburgo taikos sutartis tarp prūsų kilmingųjų ir Vokiečių ordino fiksavo aiškia agnatinę šeimos ir giminės struktūrą. Tiesa, čia reikia būti atsargiems. Apie giminių valdomas pilis daugiausia informacijos randama iš XIII a. šaltinių, kurių informacijos negalime nukelti tiesiogiai į vikingų epochos laikus. Wulfstano pasakymas, kad kiekvienoje pilyje esama „karaliaus“, iš esmės yra lakoniškas ir tikrai nieko nesakantis, ar būtent giminės vyresnieji ir buvo tie „karaliai“. Juolab kitoje vietoje autorius, kalbėdamas apie sueigos funkcijas, teigia, kad būtent sueigose buvo renkami vadai, ir jų išrinkimą lemdavo ne tik asmens priklausymas „garbingai ir turtingai“ giminei.

Kita vertus, ar agnatinė giminės samprata taip pat egzistavo jau nuo Wulfstano ar net ankstesniųjų laikų, mes nežinome. Jeigu, remdamiesi analogijų metodu, pažiūrėsime, kaip kilmingųjų giminės agnatinė samprata formavosi Lietuvoje, tai aiškėja, kad susiformavimo ribą reikėtų brėžti XV a.,

¹⁴ Peter von Dusburg. *Chronicon terrae Prussiae. Scriptores rerum Prussicarum*. Hrsg. v. T. HIRSCH, M. TÖPPEN, E. STREHLKE. Leipzig, 1861, Bd. 1, Lib. III, 5, S. 53 (toliau – PD).

¹⁵ PD, Lib. III, 119.

¹⁶ ŁOWMIANSKI, H. *Prusy–Litwa–Krzyżacy*, Wyd. M. KOSMAN. Warszawa, 1989, 66–68.

bet ne anksčiau¹⁷. Žinoma, tai nereiškia, kad taip turėjo būti ir Prūsijoje, bet ši analogija rodo, koks įvairus buvo baltų visuomenių pasaulis, kad vienur procesai galėjo pasibaigti vienaip, o kitur – kitaip. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad D. A. Sikorskis nagrinėjo apskritai giminės, kaip politinės institucijos, raidą. Tačiau būtent politinis šios institucijos akcentas leidžia numanyti, kad autorius vis dėlto kalba ne šiaip apie visas gimines, o apie kilmingųjų gimines (tai rodo ir autoriaus minimi pavyzdžiai apie prūsų diduomenę).

Anot autoriaus, prūsų giminę sudarė trys pagrindiniai komponentai: giminės galva (vyresnysis, kuriam turėjo paklusti visi likusieji giminės nariai), kraujo giminaičiai (kraujo ryšiais susaistyti asmenys, tiek artimesni, tiek ir tolimesni giminės) ir šeimynykščiai bei jų šeimų nariai (asmenys, neturėję kraujo ryšio su kitais giminės nariais). Ar šie šeimynykščiai ir buvo šaltiniuose minimi *amici*, autorius iki galo taip ir nepasako, tačiau konstatuoja, kad šie *amici* taip pat naudojami giminės teisėmis, prestižu, gerove ir globa. Monografijos autorius nėra linkęs pritarti dar H. Łowmianskio padarytai išvadai, kad *amici* bus tik kariauninkai. Kaip žinoma, H. Łowmianskis tokią išvadą buvo padaręs daugiausia remdamasis lietuvių visuomenės analize. Tuo metu prūsų visuomenės analizė, anot D. A. Sikorskio, rodo, kad šaltiniuose minimi *amici* bus giminaičiai arba ne kraujo ryšiais susiję asmenys, bet nebūtinai ir ne visada kariauninkai.

Neabejotinai poskyryje, skirtame šeimos ir giminės raidai prūsų visuomenėje, įdomiausias autoriaus mėginimas giminių valdžią ir galią susieti su politine galia. Jau minėtas H. Łowmianskis teigė, kad giminių vyresniųjų valdžia apsiribojo tik giminės viduje vykusiais procesais, o pati vado institucija giminėje vargu ar buvo pastovi¹⁸. Taigi, remiantis šia išvada, giminė nebuvo politinė valdžios institucija. D. A. Sikorskis išskyrė tris giminės funkcijas, kurios artimai susijusios su giminės, kaip politinės institucijos, veikla: karinę, giminės globos ir religinę. Reikėtų sutikti, kad būtent giminės vyresnysis reprezentavo visą giminę, ištikimoms giminėms Vokiečių ordinas išduodavo įvairias privilegijas ir t. t. Už nepaklusimą giminės vyresniajam grėsė asmens išvarymas iš giminės (kaip, anot Petro Dusburgiečio, atsitiko Nalubui) ir kitokios sankcijos, kurias, anot autoriaus, išvardijo viena šv. Adalbertui-Vaitiekui skirta hagiografija.

Tačiau svarių argumentų, kodėl prūsų giminė laikytina politine valdžios institucija (taigi nuolatininiu dariniu), tokia, kokia būtų galima pavadinti sueigą, autorius taip ir nepateikė. Pavyzdys apie į Rusią bėgantį jotvingių vadą Skomantą galbūt ir leistų samprotauti apie giminės politinę funkciją gentyje ir visuomenėje, bet su sąlyga, kad Petro Dusburgiečio minimi Skomanto *amici* buvo ne kraujo ryšiais susiję giminaičiai ir šeimynykščiai, o ne tik / tiek kariauninkai.

Žinoma, reikėtų sutikti su autoriaus samprotavimais, kad giminės ar jų paskiri nariai dalyvaudavo sueigos veikloje, iš jų būdavo renkami vadai, parenkami įkaitai kapituliacijos atveju, giminės nariai dalyvaudavo ginant kraštą, statant pilis ir pan. Autorius toliau samprotuoja, kad giminės buvo gan savarankiškos, ir tam taip pat esama tam tikro pagrindo: prisiminkime Vokiečių ordino suteikiamas privilegijas giminėms, taip pat giminių perėjimą arba į Vokiečių ordino pusę, arba pasidavimą Vokiečių ordinui (kaip, beje, ir bėgimą į kaimyninius kraštus – Kijevo Rusiją ir Lietuvą). Tiesa, šis savarankiškumas atsispindi vėlyvuose, t. y. XIII a. šaltiniuose. Visais šiais atvejais sprendimus priimdavo ne sueiga, o giminės vyresnysis arba vyresnieji. Ir minėti veiksmai lietuviams ne tik kraujo giminės, bet ir visą *familia* bei visus *amici*. Tačiau ar šį giminių savarankiškumą lėmė teisė (kaip duotybė) vykdyti savarankišką politiką, ar tai vis dėlto buvo socialinės kilmės giminės vyresniųjų teisė primesti savo

¹⁷ Plg. PETRAUSKAS, R. XV amžiaus Lietuvos bajorų struktūra: giminės problema. In *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sud. A. BUMBLAUSKAS, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 1999, p. 123–158.

¹⁸ Plg. ŁOWMIANSKI, H. *Prusy–Litwa–Krzyżacy...*, s. 72–73.

sprendimus ir kitiems giminėms nariams, – lieka atviras klausimas. Šiam klausimui išspręsti vargu ar padeda autoriaus konstatacija, kad giminės vyresnysis atlikdavo religines funkcijas. Galbūt jos ir buvo atliekamos, bet kokios ir kiek realiai jos siejosi su politinėmis giminės aspiracijomis, – nieko konkretaus nežinome, kaip nieko konkretaus nežinome apskritai apie prūsų religiją.

Kaip trečiąją valdžios instituciją D. A. Sikorskis išskiria viršininkus, vadus, senjorus arba tiesiog ponus. T. y. čia kalbama apie tuos asmenis, kurie visuomenėje užimdavo ir atlikdavo tam tikras vadovaujančias pareigas. Kaip ir ankstesniuose poskyriuose, ir dabar autorius pirmiausia aptaria terminiją. Terminų spektras čia yra itin platus: nuo prūsiškų žodžių *rikis*, *aucktimmien*, *auktimmis* iki lotyniškų *dux*, *princeps*, *dominus*, *capitaneus* ir t. t. Būtent remdamasis definicijų šaltiniuose analize, autorius daro išvadą, kad prūsų visuomenėje buvo dvi stambios tokių viršininkų / vadų / ponų kategorijos, kurios lėmė jų veiklą ir funkcijas taikos arba karo metu. Antai šaltiniuose minimi *dux*, *domini*, *primas*, *rex* (čia autorius daugiausia rėmėsi šv. Adalbertui-Vaitiekui ir šv. Brunonui Kverfurtiečiui skirtomis hagiografijomis) esą neturėję karinių funkcijų, taigi jie reprezentavo aukščiausiąją valdžią taikos metu. Tuo tarpu šaltiniuose minimi (lot.) *dux cohortis*, *dux terre* (kaip ir *exercitus terre*), *capitaneus*, *capitaneus exercitus*, *custos*, *castellanus* savo rankose pirmiausia laikė karo funkcijas, jie reprezentavo aukščiausią valdžią karo metu. Neabejotinai toks vadų funkcijų išskyrimas yra įdomus ir vertas dėmesio, gerokai praturtinantis ligšiolinį suvokimą apie šią prūsų visuomenės politinę instituciją.

Kita vertus, reikėtų atsižvelgti į tai, kad šaltiniuose, kalbančiuose apie vakarų baltų visuomenes, tam pačiam asmeniui įvardyti buvo vartojamas toli gražu ne vienas terminas. Antai kronikininkas Henrikas Latvis žemgalių didžiūną Viestartą skirtingose kronikos vietose įvardijo skirtingais titulais: *dux*, *maior natu de Semigallia*, *principe*, *senior*¹⁹. Tas pat pasakytina apie jotvingių didžiūną Skomantą: vienoje vietoje jis įvardijamas *capitaneus* terminu, kitoje – *ductore* (dar kitaip jis įvardijamas Haličo metraštyje)²⁰. Abu pirmieji terminai nėra visiškai identiški: pirmasis reiškė vadą, antrasis gali būti verčiamas ir kaip valdovas, vadovas, nors iš konteksto aišku, kad ir čia kalbama apie karines funkcijas. Jeigu laikysimės D. A. Sikorskio linijos, vienu atveju (*capitaneus*) Skomantas turėjo atlikti karinę funkciją, kitu atveju (*ductore*) jo apibūdinimas labiau tiko vado, veikusio taikos metu, apibūdinimui. Dėl šios priežasties reikia atsargiai vertinti mėginimus išskirti asmenų funkcijas griežtai laikantis terminijos, *a priori* numanant, kad pats kronikininkas preciziškai įvardydavo visus savo kronikos herojus. Tiesa, D. A. Sikorskis mano, kad tam tikrais atvejais galėjo atsitikti taip, kad vadas, įvardijamas taikos meto vado terminu (*dux*, *domini*, *primas*, *rex*), galėjo imtis ir karinių funkcijų²¹. Bendroji išvada būtų ta, kad reikėtų sutikti, jog vado funkcijos taikos ir karo metu turėjo skirtis. Tą įrodo pats autorius, pateikdamas ne vieną pavyzdį. Antra vertus, autorius, pateikdamas būtinas vadui žmogiškąsias charakteristikas (karo vadai šaltiniuose apibūdinami kaip narsūs, įžūlūs, sumanūs žmonės, o taikos meto vadai esą buvę protingi, išmintingi, išmanantys įstatymus), lyg ir suponuoja mintį, kad taikos ir karo meto vadai nebūtinai turėjo būti vieni ir tie patys asmenys.

¹⁹ Heinrichs Livländische Chronik. In *Scriptores rerum Germanicarum*. Hrsg. v. L. ARBUSOW, A. BAUER. Hannover, 1955, Lib. III, IX, 2, X, 10, XII, 2, XXIII, 4.

²⁰ PD, Lib. III, 192, p. 137, 223, p. 147; *Галицько-Волинський літопис*. Ред. М. Ф. КОТЛЯР. Київ, 2002, s. 106.

²¹ D. A. Sikorskis pateikia įdomų pavyzdį apie šv. Adalberto-Vaitiekaus hagiografijose (pirmojoje ir antrojoje) minimą vadą *Sicco*, kuris vykdė vado ir žynio funkcijas. Anot autoriaus, *Sicco* galėjo būti ir taikos meto vadas, prireikus tapdavęs *dux cohortis*, išlikdamas ir *sacerdos idolorum*. Apie tai, kaip reikia atsargiai vertinti *Sicco* kaip žynio ir karo vado atvejį, plačiau – ROSIK, S. Obraz poganina na podstawie piśmiennictwa z przelomu X i XI stulecia. Z badań nad umysłowością św. Brunona z Kwerfurtu. In *Bruno z Kwerfurtu. Osoba – dzieło – epoka*. Red. M. DYGÓ, W. FAŁKOWSKI. Pułtusk, 2010, s. 148–150.

Remdamasis šaltiniais, D. A. Sikorskis išskyrė kelias vadų grupes. Apie karo žygių vadus iš seniau kalbėjo ligtolinė istoriografija²², o pilies sargybos viršininko / vado pareigybę išskyrė pats autorius. Visi šie vadai, anot D. A. Sikorskio, taikos ir karo metu galėjo vykdyti ir sakralines funkcijas (autorius nurodė prūsų vado / žynio *Sicco* pavyzdį). Bet pagal tą pačią logiką ir Viperto reliacijoje minimas Netimeras taip pat galėjo atlikti sakralines funkcijas ir net savo autoritetu sankcionuoti stabų sumetimą į ugnį sueigos metu, t. y. vietoje, kuri turėjo ir sakralinę reikšmę. Kita vertus, toks pat mėginimas sunaikinti stabą pagonių švedų sueigos vietoje (*concilio paganorum*) baigėsi anglų misionieriaus Vilfredo mirtimi²³. Netimero pavyzdys rodytų, kad vado, savo rankose turėjusio ir sakralines funkcijas, valdžia ir autoritetas buvo toks didelis, kad jis galėjo sankcionuoti šv. Brunono Kverfurtiečio veiksmus²⁴. O tai vargu ar sutampa su bendraja išvada, kad sueigos riboję vadų valdžią...

Kaip tik sakralinei sferai autorius skiria antrojo skyriaus poskyrį, kur kalbama apie ketvirtąją politinės valdžios instituciją – žynius. Tai pati problemiškesnė, o kartu ir įdomiausia institucija. Lenkų ir lietuvių istoriografijoje apie žynių sluoksnio egzistavimą yra prirašyta daugybė mokslinių veikalų. Autorius žynių sluoksnio egzistavimu neabejoja, o remdamasis šaltiniuose aptinkamais terminais, tokiais kaip (lot.) *sacerdos idolorum*, *sacrificulus*, prūs. *Tulissones*, *Ligaschones*, *Criwe*, *vaideliotas* / *vaidilr* ir pan., jis bando nustatyti buvusius hierarchinius ryšius ir išskirti skirtingas žynių kategorijas. Neabejotinai D. A. Sikorskiui kalbėti apie hierarchizaciją (čia jis nėra pirmasis, nes rėmėsi gausia istoriografija, kuri nuo pat XIX a. teigė, esą prūsų visuomenėje būta kelių žynių hierarchinių pakopų) leido garsusis kronikininko Petro Dusburgiečio pasažas apie neva Romuvoje gyvenusį krivį, kurio esą klausė visos baltų gentys. Nors S. Grunau informaciją D. A. Sikorskis linkęs vertinti kritiškai, tačiau tai jam nesutrukdė, remiantis krivio pavyzdžiu, teigti, kad krivio tipo žyniai buvę visos hierarchijos viršūnėje, galėję šaukti sueigas, kurstę amžinąją ugnį (taigi, buvę stacionariose vietose), vykde teisingumą (taip nuo savęs apie Romuvos krivį buvo pridėjęs Mikalojus Jerošinas, sueiliauęs Petro Dusburgiečio kroniką) ir dėl savo *auctoritatis* lemdavo politinius procesus (dėl šios priežasties autorius žynių instituciją laikė politine institucija).

Norint tikrai pagrįsti krivio tipo žynių hierarchinį pranašumą prieš kitus žynius (pvz., *Tulissones*, *Ligaschones*, *sacrificulus*), pirmiausia reikia būti tikriems, kad pateikta Petro Dusburgiečio informacija apie krivį Romuvoje yra tikra. Šios informacijos patikimumo autorius nenagrinėjo, nors nurodė kai kurias istoriografines pozicijas šiuo klausimu. Taigi D. A. Sikorskis, kalbėdamas apie hierarchinius ryšius tarp žynių, *a priori* rėmėsi prielaida, kad Petro Dusburgiečio informacija yra teisinga. Šios informacijos teisingumu suabejojo jau XIX a. lenkų istorikai, nors neatmetė galimybes, kad tokie žyniai kaip kriviai prūsų visuomenėje galėjo egzistuoti. Tuomet samprotauta, kad prūsai neturėję jokio *pontificus idolorum*, nebuvo jokios šventyklos, pavadintos Romuva, tačiau buvo žynių, kurie atlikdavo aukojimus, būrimus ir kitus religinius patarnavimus²⁵. Vėlesniu metu,

²² Plg. ŁOWMIAŃSKI, H. *Prusy–Litwa–Krzyżacy...*, p. 66.

²³ Magistri Adam Bremensis, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. In *Scriptores rerum Germanicarum*, Hrsg. v. B. SCHMEIDLER. Hannoverae-Lipsiae, 1917, Lib. II, 62.

²⁴ Istoriografijoje išsakyta mintis, kad ne pagonybė, o krikščionybė atvėrė kelią vadui konsoliduoti ir institucionalizuoti savo sakralinę valdžią. Pagonybė, būdama politeistine neinstitutionalizuota, nehierarchizuota ir necentralizuota religija, nesudarė jokių sąlygų vadui monopolizuoti religinę sferą, žr. apie tai plačiau naujausią darbą – WINROTH, A. *The Conversion of Scandinavia. Vikings, Merchants and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven–London, 2012, p. 151–152, 154–155, 160.

²⁵ Antai H. Łowmiański, pritardamas A. Mierzyńskiego įrodinėjimams, teigė, kad jokio vyriausiojo žynio nebuvo, nors sutiko su nuomone, kad vis dėlto būta žemesnio rango žynių, plg. ŁOWMIAŃSKI, H. *Prusy–Litwa–Krzyżacy...*, s. 92. W. Długokęckis yra atsargesnis teigdamas, kad „u Prusów nie można mówić o wyodrębnionej, zorganizowanej grupie kapłańskiej, o określonych funkcjach“, žr. DŁUGOKĘCKI, W. *Prusy we wczesnym średniowieczu (IX–XIII wiek)*. In *Bruno z Kwerfurtu. Osoba – dzieło – epoka...*, s. 58.

t. y. XX a., historiografijoje galiausiai išsikristalizavo dvi viena kitai prieštaraujančios kryptys dėl krivio ir ypač dėl Romuvos egzistavimo. Vieni liko prie senosios nuomonės, kad Petras Dusburgietis bus viską išsigalvojęs, išskyrus tai, kad iš tiesų pagoniškoje prūsų visuomenėje galėjo būti būrėjų ir aukotojų (galiausiai juk Kristburgo taikos sutartis juos vis dėlto mini!), kiti priešingai, manydami, kad kronikininkas rėmėsi žodine tradicija, teigė, jog kadaise būta *pontificus idolorum*, egzistavo ir Romuva²⁶. Tiems, kurie laikėsi šios nuomonės (kaip matome, D. A. Sikorskis yra pastarųjų gretose), informacija apie Romuvą ir ten aukojusį krivį tapo izeitės tašku lipdant visą teorinį karkasą apie žynių sluoksniu hierarchiškumą.

Neabejotinai tai subtili ir atidaus dėmesio reikalaujanti problema. Nesiimsime čia jos nagrinėti, tiesiog priminsime tai, kas historiografijoje taip pat yra pastebėta. O pastebėta, kad šaltiniai, rašę apie baltų, Paelbio slavų, skandinavų vikingų pagonišką religiją rėmėsi viduramžių raštijoje paplitusiais *interpretatio romana* ir *interpretatio Christiana* modeliais²⁷. Pasak jų, pagonys „privalėjo“ garbinti medžius, gyvūnus, akmenis ir kitus gamtos objektus, nes tai esanti lot. *silvencens ydolatria*²⁸. Toks pagonybės vaizdinys buvo priešpriešinamas „tikrai“ religijai – krikščionybei, taigi pagonybė buvo pateikiama ir kaip „antibažnyčia“, kaip „išvirškčia“ krikščionybei. Kaip tik tokį vaizdą matome šv. Otono Bambergiečio hagiografijose, aprašančiose *pontifex idolorum*²⁹, toks pat *sacerdos idolorum* minimas šv. Adalberto-Vaitiekaus hagiografijose³⁰, tokį krivį, kuris „*quem colebant pro papa*“, t. y. krivį-popiežių, matome ir pas Petrą Dusburgietį³¹. Taigi, krikščionybė turi triasmenį Dievą – hierarchizuotą bažnytinę struktūrą, kurios viršūnėje yra popiežius (lot. *pontifex maximus*),

²⁶ Lietuvių historiografijoje naujausias darbas, bandantis įrodinėti, esą egzistavusi Romuva ir vyriausiasis krivis – KREGŽDYS, R. Pr. *Romov* pagal Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kroniką“ ir kitos istorinės interpretacijos iki mūsų laikų (toponimo etimologinė analizė, lokalizacija). In *Tai, kas išlieka* (Senovės baltų kultūra, t. 8). Sud. E. USAČIOVAITĖ. Vilnius, 2009, p. 120–181.

²⁷ Apie tai plačiau – ŠČAVINSKAS, M. Sovijaus mitas ir baltų religijos tyrimų problemos. In *Krikščioniškosios vertybės kultūros ir istorijos kontekste* (Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, nr. 43). Sud. A. RAMONAS, S. VAITIEKŪNAS. Klaipėda, 2012, p. 161–163.

²⁸ Žr. naujesnę literatūrą: CHURCH, S. D. Paganism in Conversion-ages Anglo-saxon England: the Evidence of Bede's Ecclesiastical History Reconsidered. *History*, 2008, Nr. 93, p. 162–180; FRAESDORFF, D. *Der barbarische Norden*, Berlin, 2005, S. 328; WOOD, I. Pagan Religion and Superstitions East of the Rhine from the Fifth to the Ninth Century. In *After Empire Towards an Ethnology of Europe's Barbarians*. Ed. G. AUSENDA. New York, 1995, p. 253–268; ROSIK, S. *Interpretacija chrześcijańska religii pogańskich Słowian, w świetle kronik niemieckich XI–XII wieku* (Thietmar, Adam z Bremy, Helmold). Wrocław, 2000, s. 26–42; BRAUER, M. *Die Entdeckung des „Heidentums“ in Preußen. Die Preußen in den Reformdiskursen des Spätmittelalters und der Reformation*. Berlin, 2011, S. 55–64. Kita vertus, reikia įvertinti ir tai, kaip krikščioniškuose viduramžių šaltiniuose (pradedant pačiais ankstyviausiais) terminais (lot.) *simulacra constructa*, *idola daemoni* arba tiesiog *idoli* buvo apibūdinama pagonybė. Jie toli gražu neapibūdinavo pačios pagonybės kaip tokios, o pagoniškais vadindavo veiksnius, kurie tuo metu buvo nepriimtini arba / ir nepageidautini krikščioniškai visuomenei, plačiau – FILOTAS, B. *Pagan Survivals, Superstitions and Popular Cultures in Early Medieval Pastoral Literature*. Toronto, 2005, p. 84–119. Apie tai, kas slypėjo po žodžiais *idolatria*, *simulacra* ir pan. viduramžių raštijoje, plačiau – BRAUER, M. *Die Entdeckung des „Heidentums“*, p. 54–83.

²⁹ Vita Prieflingensis. In *Pomniki dziejowe Polski*. Przygot. J. WIKARJAK. Warszawa, 1966, ser. II, t. 7, cz. 1, s. 72; Plg. BANASZKIEWICZ, J. Otto z Bambergu i *pontifex idolorum*. O urzędzeniu i obyczaju miejsca wiecowego pogańskiego Szczecina. In *Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Red. M. AYMARD etc. Warszawa, 1992, s. 275–285; ROSIK, S. *Sacrum Pomorzan „W Oczach“ św. Ottona z Bambergu* (w kręgu chrześcijańskiej interpretacji religii słowian). In *Z dziejów Chrześcijaństwa na Pomorzu*, Kulice, 2001, s. 61–62.

³⁰ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Sud. N. VĖLIUS. Vilnius, 1996, p. 173; Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita prior. In *Pomniki dziejowe Polski*, Przygot. J. KARWASIŃSKA. Warszawa, 1962, ser. II, t. IV, cz. 1, s. 46.

³¹ PD, Lib. III, 5, p. 53. Plg. ROWELL, S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje 1295–1345*. Vilnius, 2001, p. 134–136. Žr. originalą, ROWELL, S. C. *Lithuania Ascending. A Pagan Empire within East-central Europe 1295–1345*. Cambridge, 1994, p. 125–128.

taip vaizduota ir pagoniškoji religija³². Turint šį kontekstą kyla pagrįstų abejonų, ar Petras Dusburgietis, remdamasis sena hagiografijose ir kronikose pagonybę aprašančia tradicija apie prūsų senąją religiją, nebus rašęs taip, kaip ir „reikėjo“ rašyti, remiantis *interpretatio romana* ir *interpretatio Christiana* modeliais³³. To neįvertinus, bet kokie mėginimai kalbėti apie prūsų žynių hierarchizaciją, žynių įtaką politiniams procesams, žynių priskyrimą politinių institucijų grupei ir pan. yra *a priori* pobūdžio. Juk jeigu laikysimės nuomonės, kad krivis su tokiais *auctoritatis* galiomis ir (lot.) *mandatum* iš tiesų egzistavo, reikėtų kalbėti apie teokratinės valstybės egzistavimo galimybę, nors pats D. A. Sikorskis sutinka, kad kalbėti apie teokratinę prūsų visuomenę būtų per drąsu³⁴.

Antra vertus, norint nustatyti egzistavusius hierarchinius žynių sluoksnio ryšius, reikia tiksliai žinoti, kokie žyniai už ką buvo atsakingi ir kokios buvo jų pagrindinės funkcijos. D. A. Sikorskis bando nustatyti šaltiniuose minimų žynių funkcijas, tačiau akivaizdu, kad daugelis jų aprašytos pernelyg aptakiai, kad būtų galima tvirtinti buvus žynių, atsakingų tik už mirusiųjų laidotuves ir jų metu vykdytus būrimus, žynių, atsakingų apskritai už žmonių ateities būrimus, aukojimus numaldant dievų rūstybę ir siekiant išsiaiškinti būsimo darbo, karo žygio sėkmę ir pan. Be to, jeigu sutiksime su autoriaus nuomone, kad giminės vyresnysis taip pat galėjo vykdyti žynio funkcijas (kaip tą galėjo daryti karo vadai), tai lieka neaišku, ar apskritai žynių institucija buvo savarankiška, o religinėms praktikoms atlikti reikėjo atskiros žmonių kategorijos.

Galiausiai trečiasis skyrius skirtas Vokiečių ordino užkariavimams Prūsijoje ir naujos visuomenės išsikristalizavimui. Nors D. A. Sikorskis kalba, kad prūsų gentys XIII a. buvo linkusios į konsolidaciją (ypač siekdamos išsilaisvinti iš Vokiečių ordino), tačiau to neužteko sava valstybei sukurti. Tiesa, autorius konkrečiai ir nenagrinėjo, kodėl prūsai dar iki Vokiečių ordino užkariavimų pradžios taip ir nesukūrė savo valstybės.

Autorius išskyrė penkis prūsų užkariavimo etapus (pirmasis prasidėjęs 1230–1242 m., paskutinis trukęs 1274–1283 m. ir pasibaigė jotvingių nukariavimu). Autorius pabrėžė, kad iki XIV a. Prūsijoje susiformavo nauja visuomenės struktūra, kurios viršūnėje buvo (lot.) *antiqui witingi*, t. y. kilmingieji. Visi kiti laisvieji dažniausiai buvo įvardijami (vok.) *kleine Freie* arba (lot.) *equites prutheni* terminais. Valstiečiai, kurie sudarė didžiąją dalį visų gyventojų, buvo paskutinė gausiausia grupė žmonių, turėjusių atlikti įvairias prievoles, susijusias su žemės ūkiu, o ne su karyba.

Pabaigoje norėtusi pasidalyti keliomis bendro pobūdžio pastabomis, kurias reikia turėti omenyje, kalbant apie ikirikščioniškąją prūsų (kaip ir visų vakarų baltų) visuomenę. Pirmoji pastaba apima valdžios institucijas. Reikia pabrėžti, kad ikirikščioniškoji prūsų visuomenė pirmiausia funkcionavo ne kaip valdžios institucijų valdoma teritorinė bendruomenė, o kaip visuomenės narių tarpusavio ryšių pagrindais susaistyta bendrija. Antroji pastaba apima galimas prūsų sueigos transformacijas dar iki Vokiečių ordino pasirodymo. Apie jas, kad ir netiesiogiai, užsiminė ir pats

³² ŁOWMIAŃSKI, H. *Religia słowian i jej padek (w VI–XII)*. Warszawa, 1979, s. 146–154, 190–195, 239–263.

³³ Plg. ROWELL, S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva...*, p. 134–136. Naujausiame tyrime vokiečių istorikas M. Braueris konstatuoja, kad Petro Dusburgiečio krivio ir Romuvos, kaip ir apskritai prūsų pagoniškų papročių, aprašymas buvo ne šiaip pateikiamas ekskursas į etnografines įdomybes, bet sąmoningai sukurtas ideologinis konstruktas, turintis ir kryžiaus karų ideologinį pamatą, pateisinantį Vokiečių ordino užkariavimus Prūsijoje. Tad šiame kontekste prūsų pagonybės aprašymas pagal *interpretatio Christiana* modelį yra visiškai dėsningas, plačiau – BRAUER, M. *Die Entdeckung des „Heidentums“ in Preußen...*, S. 200–206. Autorius pritaria ir S. C. Rowello išsakytai minčiai, kad krivio-popiežiaus prūsų visuomenėje nebūta (žr. cituojamus žodžius: „*Krive the pope did not exist*“), ten pat, p. 66.

³⁴ Istoriografijoje mintį apie prūsų žynių teokratinę valdžią ir / ar žynių luomo dominavimą Prūsijoje nuosekliai pristatė: VĖLIUS, N. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius, 1983, p. 219–224, 228–234, 236–237, 247, 256; BERESNEVIČIUS, G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius, 2001, p. 29–30, 36. Plg. КУЖАКОВ, В. И. *История Пруссии до 1283 года*. Москва, 2003, с. 195–196, 211–212, 218–219.

D. A. Sikorskis. Iš paties autoriaus cituotų šaltinių aiškėja, kad sueiga XIII a. buvo jau ne tokia, kokia galėjo būti šv. Adalberto-Vaitiekaus laikais, t. y. X a. pab. Tiksliau tariant, kilmingieji įgijo akivaizdžią persvarą sueigose, o kai kuriems vadams išrinkti nereikėjo sueigos sankcijos. Tai suponuoja mintį, kad prūsų visuomenė XIII a. jau nebuvo gentinė. Tiksliau tariant, XIII a. reikėtų kalbėti ne apie genties bendruomenės susirinkimą, o apie egzistavimą *kitokios* bendruomenės (bendruomenės ne gentine prasme) susirinkimo, kuriame svarbiausias buvo vyresniųjų (kilmingųjų), o ne laisvųjų gentainių žodis.

Trečia pastaba apima pačią vado instituciją. Jos funkcijos, kurias taip preciziškai tyrė D. A. Sikorskis, daugeliu atvejų žymėjo socialinę prigimtį, taigi reikia kalbėti apie socialinį prūsų elitą. Socialinio elito valdžia dažniausiai remdavosi savo šeimos narių, tolesnių giminaičių ar namų šeimynykščių, taip pat tarnų, vergų darbu, jiems primetama valdžia ir įtaka. Patrimoninė valda buvo valdoma remiantis (lot.) *dominium utile* teise. Šis elitas dominavo turtiniu atžvilgiu, tačiau valdžia buvo bendruomenės susirinkimo rankose. Ir kai sueigoje pradėjo dominuoti vadai, jų veiksmams jau nereikėjo atskiros sueigos sankcijos, galime kalbėti apie politinį prūsų elitą ir jo susiformavimą. Kaip tik čia matome reiškinį, kai vadai pradėti rinkti iš tam tikrų giminių, kas lėmė „giminės lizdų“ formavimąsi. Šiuo atveju valdžia buvo pasidalyta tarp vado ir jam lygių partnerių – kariauninkų ir kitų kilmingųjų susirinkimo. Taigi, iki tol buvęs visų laisvųjų bendruomenininkų genties susirinkimas nustojo savo galios. O tai leido savo rankose sutelkti galią vadui ir jį palaikančiam kariauninkų susirinkimui. Tai lėmė jau kitokios (jau ne gentinės) visuomenės vystymąsi³⁵.

Taigi, D. A. Sikorskio monografija, plačiai analizuojanti prūsų ikirikščioniškosios visuomenės valdžios institucijas, yra reikšmingas indėlis į viduramžių prūsistiką, skatina diskutuoti ir toliau gilintis į prūsų visuomenės problematiką. Kartu ši monografija puikiai atskleidžia, kokia sudėtinga buvo prūsų visuomenė XIII a. iki pasirodant Vokiečių ordinui ir kaip ji kito kovų su Vokiečių ordinu metu. Galiausiai ši knyga skatina vykdyti kitus vakarų baltų – kuršių, žemgalių – lyginamuosius tyrimus, kurių taip trūksta, siekiant atsakyti į „amžinąjį“ istoriografijos klausimą, – kokia buvo vakarų baltų visuomenė prieš Vokiečių ordino pasirodymą, kodėl nebuvo sukurta valstybė, kaip tai buvo padarę lietuviai. Šiuo atveju įrodinėjimai, jog prūsai nesukūrė valstybės todėl, kad prasidėjo Vokiečių ordino invazija, yra netenkinantys³⁶. Belieka tik priminti, kad lietuviai pradėjo kurti savo valstybę dar neišryškėjus Vokiečių ordino veiksmui. Ieškant atsakymo, kaip tik pirmiausia reikia kreipti dėmesį į vidines prūsų visuomenės raidos sąlygas ir pobūdį, o tik paskui į išorės veiksnius. D. A. Sikorskio monografijoje kaip tik ir atkreipiamas dėmesys į vidinę prūsų visuomenės raidą.

³⁵ Apie tai plačiau – ŠČAVINSKAS, M. Some notes on the issue of the development of the society of the Balts in the 9th–13th C. In the context of the socio-political structures of the Baltic Region. *Archaeologia Baltica*, 2013, 19. Rašant šį darbą apie D. A. Sikorskio monografiją, dar nebuvo žinoma.

³⁶ Antai H. Łowmiański, aptardamas lietuvių valstybės atsiradimą XIII a., konstatavo, kad panašiu valstybingumo keliu buvo pasukę ir prūsai: „*že w początku XIII w. i Prusy miały wielkie szance wejścia na tę samą drogę*“, kuriems realizuoti savo valstybingumo siekius sutrukdė Vokiečių ordino pasirodymas, žr.: ŁOWMIANSKI, H. *Prusy–Litwa–Krzyżacy...*, s. 93–94.